

Louis Fischer

Ryssland mot Polen: den stora planen

Polen och Sovjetryssland hade befunnit sig i konflikt alltsedan 1919, då polska styrkor ockuperat stora delar av västra Ukraina. I början av 1920 gick polackerna till en större offensiv (understött av bl a Frankrike) mot Sovjetryssland, som gick till motattack och drev tillbaka de polska styrkorna. När Röda armén nådde polska gränsen beslöt man att gå vidare för att försöka störta den polska regeringen och sprida den socialistiska revolutionen. Förhoppningen var att de skulle tas emot med öppna armar av de polska arbetarna och fattigbönderna. Detta visade sig vara en missbedömning och fälttåget blev ett misslyckande (polackerna segrade i det avgörande slaget om Warszawa i mitten av augusti och Röda armén tvingades till reträtt).

Denna text, som är ett utdrag ur Louis Fischer, *Lenin*, Stockholm 1967 (kapitel 25), behandlar polsk-sovjetiska kriget och omständigheterna kring detsamma på ett intressant och initierat sätt. Författaren är inte anhängare av den ryska revolutionen, vilket framgår då och då, men han besitter goda kunskaper om sitt ämne och redogörelsen är faktamässigt vederhäftig.

Översättning är gjort av Claes Gripenberg. För fler avsnitt ur Fischers Lenin-biografi på marxistarkivet, se [Om fredsförhandlingarna i Brest-Litovsk](#). Där finns också (i inledningen) en biografisk skiss över författaren.

På nyåret 1920, efter 784 dagar av bolsjevikstyrelse, var allting i Sovjetryssland, också Lenin, nerslitet och utmattat. ”Hur gammal är ni?” frågade Micha Tschakaja, en georgisk bolsjevik, i Genève i oktober 1916. ”Jag är gammal, mycket gammal”, svarade Lenin. ”Jag är redan fyrtiosex år.”

1920 var han femtio och mycket äldre. Han hade fyra år kvar att leva, och en svår sjukdom reducerade dem till tre arbetsår, år med enorma ekonomiska problem, katastrofal hungersnöd, krig, konflikter och besvikelser.

I januari 1920 skrev Lenin sitt fjärde utkast (de tre första utarbetades från oktober till december 1919) till en broschyr om proletariats diktatur.¹ Han var för upptagen eller för trött för att skriva texten. Kanske det också fanns ett annat hinder. Kanske han kom ihåg vad han sagt med anledning av Friedrich Engels död 1895. Marx och Engels, hade han förklarat, ”blev socialister efter att först ha varit demokrater, och den demokratiska känslan av *hat* till godtycklig politisk makt var exceptionellt stark hos dem”.² Lenin tvivlade aldrig på behovet av diktatur. Men det blev allt svårare att kläda den sovjetiska diktaturens avgudabild av järn i frihetens böljande mantel. 1919 och 1920 kunde Lenin inte ha varit omedveten om de illegala angreppen mot sovjeterna och alla andra former av proletär demokrati. Hans utkast av 1920 till broschyren om diktaturen omfattar en anteckning som lyder: ”Demokratins framgångar: kongresser, möten, pressen, religionen, kvinnorna, nationalitetsförtrycket.” Detta var avsett som rubriker i den planerade skriften. Han visste att kongresserna och mötena var manipulerade. Pressen var försedd med handbojor. Religionen förlöjligades. Kvinnorna hade rätt att arbeta lika hårt som männen. Nationaliteterna hade visserligen vunnit ny frihet. Men i ett

¹ Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXV, s. 5-12.

² *Ibid.*, del I, s. 415.

politbyrådekret av den 22 juni 1920, som var skrivet av Lenin, fick Moskvas agenter i Turkestan order att ”gradvis men orubbligt” överföra makten till de lokala sovjeterna ”under kontroll av pålitliga kommunister”. Dessa kommunister var antingen ryssar, eller också tog de sina instruktioner från Moskva. Allmänt sett, fortsatte dekretet, var målet ”att största feodalismen, inte att införa kommunismen”.¹ Nationalisterna hade en lång väg till demokratin.

När 1920 grydde, väntade Lenin fred. De vita var besegrade. ”Det görs försök att egga upp Polen mot oss, men dessa försök skall misslyckas, och den tiden är inte avlägsen då vi sluter fred med alla, fast de säger att de vägrar att erkänna oss.”² I alla sina tal och artiklar skröt Lenin med freden med det lilla Estland. ”Vi har öppnat ett fönster mot Europa.” Kapitalisterna i alla länder, påstod han, hade motsatt sig upptagandet av fredliga förbindelser, ”men vi besegrade dem”. Efter denna första seger skulle fler följa, som ”för oss öppnar möjligheten till varubyte med Europa och Amerika”.³ Sovjetfolket hungrade efter hopp.

Lenin koncentrerade sig nu på uppgiften att väcka upp sitt land från de döda. Han talade ofta om hur nödvändigt det var att övergå ”från den blodiga fronten” till arbetets ”oblodiga front”, till brödets front. ”På ett ställe”, sade han ”har en bonde bröd, men hans granne är hungrig, men ändå föredrar han att sälja brödet åt den hungrige för tusen rubel framför att överlåta det åt arbetarnas regering.”

”Alldeles rätt”, utbrast en häcklare.

Det var inte rätt, svarade Lenin. ”Vi säger: 'En för alla, och på något vis klarar vi oss utan Gud.’” Han bad bönderna låna regeringen sin spannmål, ”ty för ögonblicket har vi ingenting att ge i utbyte, och färggranna pappersbitar är inte pengar”.⁴

Detta var den stora frågan för sovjetekonomin 1920. Detta var krigskommunismens största problem.

Också mitt under brinnande krig hade Lenin hållit ett öga på den ekonomiska situationen. 1920 uppmuntrade han bildandet av konsumentkooperativer med företrädesvis arbetare som medlemmar. Producentkooperativer och ”kommuner” uppenbarade sig i byarna. Producentkooperativer bildades också i städerna. I ett fall organiserade ägarna till ett tryckeri en producentkooperation i Petrograd för att undvika nationalisering. Lenin beordrade tjecken att likvidera kooperationen och överföra tryckeriet på Petrograd-sovjeten.⁵ I september 1919 uppmanade Lenin Petrogradsovjetens ordförande att börja utnyttja skifferfyndigheter nära staden och utvinna olja (”Bourgeoisien kan mobiliseras till detta arbete, låt dem bo i lerhyddor”), och undrade om man inte kunde göra socker av sågspån. Han skrev också till Gleb Krzjisjanovskij om att använda torven från de väldiga kärren utanför Petrograd till att framställa elkraft. Han framkastade tanken på ett ”elektrifierat” Ryssland (”om tio – tjugo? – år”) där kraften framställdes av oljeskiffer, torv, vattenfall och mineralolja. ”Låt oss tala om detta i telefon”, avslutade han sitt andra brev till Krzjisjanovskij.⁶ Han skrev också entusiastiskt till en man som föreslog en tidning ”utan papper”: radio.

Lenin hade alltid klar blick för propagandamedias värde för spridandet av de kommunistiska teorierna. Men han tillät inte teorin att blanda sig i praktiken. Kommunistiska teoretiker hävdade, att kommunismen krävde ett direktorat av tre eller fem eller sju personer för att leda en fabrik. Lenin däremot trodde på enmansledning. 1920 motsatte han sig gång på gång förslag

¹ *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 106.

² *Pravda*, den 13 febr. 1920.

³ Lenin, a. a., 2:a uppl., del XXV, s. 102-103.

⁴ *Ibid.*, s. 15.

⁵ *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 102-103.

⁶ Lenin, a. a., 4:e uppl., del 35, s. 371-372.

om flera direktörer och tog förslagsställarna i muntlig upptuktelse. Inte ens sju arbetare i ett kollegium, förklarade han för den centrala fackföreningsorganisationen den 15 mars 1920, skulle motsvara arbetarnas breda medverkan i företagets ledning. ”Sluta att gnälla och uppför er som fullvuxna!” sade han till sina åhörare. Vad industrin behövde var borgerliga specialister, inte arbetarkollegier.

Lenin var expert på att blanda ett stänk av sanning med en dos makaber propaganda. När han talade till ”De 'arbetande' kosackernas allryska kongress” den i mars 1920 (”arbetande” tog bort den obehagliga klang som vidlådde kosackerna), skröt han med att alla stormakterna – England, Frankrike, USA och Japan i själva verket alla Winston Churchills ”fjorton länder” med deras ”miljoner” soldater och deras sagolika resurser - hade besegrats av det ruinerade Ryssland, därför att ”vi hade allierade” i det fientliga lägret: de soldater som vägrade att bekämpa bolsjevismen. ”Och vi har aldrig dolt den omständigheten att vår revolution bara är i sin början, att den kommer att föras till ett segerrikt slut först när vi smittar ner hela världen med en sådan revolution, och vi förstod till fullo att kapitalisterna var sovjetregeringens svurna fiender.” Kampen var inte slut. Kampen mot Sovjetryssland var en repetition ”med eld och svärd” för den sista avgörande striden. Imperialisterna gjorde sig beredda. ”Amerikanska miljardärer hade redan köpt upp tre fjärdedelar av Finland. Det var bara den socialistiska ryska republiken som hade höjt frihetens sanna baner, och i hela världen tilltog sympatin för den.” Tack vare sådana påtryckningar hade Tyskland och de allierade i januari 1920 hävt blockaden mot Ryssland. I alla länder, ”i Paris, London etc. – – – i alla städer demonstrerar de borgerliga intellektuella under slagordet 'Bort med händerna från Sovjetryssland' – – – Det var därför som blockaden hävdes. De kunde inte hålla Estland tillbaka och vi undertecknade en fred med detta land och kan driva handel med hela världen. Vi har slagit upp ett fönster till den civiliserade världen. Vi åtnjuter sympati hos majoriteten av arbetarklassen och bourgeoisiein grubblar på hur den så snart som möjligt skall kunna öppna handel med Ryssland.”

Allt var inte väl i den kapitalistiska världen, meddelade Lenin kosackerna. ”Japan och USA står på tröskeln till krig, och det finns absolut ingen möjlighet att förhindra detta krig, i vilket ytterligare tiotals miljoner kommer att bli dödade och tjugo miljoner lemlästade.” Frankrike och England var också i luven på varandra om kolonierna. ”Visserligen”, medgav Lenin, ”kommer de kanske att kunna egga upp Polen mot oss.” Men han försökte blidka polackerna. Han kände till deras hat till det gamla Ryssland, som tre gånger hade varit med om att stycka deras land. ”Därför förstår vi det hat som uppfyller en polacks själ, och vi säger till dem att vår armé aldrig skall – – – gå över den gräns där den nu står.” Men om Polen eggades av Frankrike att börja krig mot Ryssland, ”säger vi: 'Försök bara! Då får ni er en läxa som ni aldrig skall glömma.'” Detta var musik för kosackerna, som hatade polackerna.

Bolsjevikerna, fortsatte Lenin, hade aldrig velat att ryssar skulle dö för tsarens krona och Konstantinopel. Men ”det Ryssland som befriade sig självt, som led under två års sovjetrevolution, detta Ryssland skall vi försvara till vår sista blodsdroppe”.

Nu måste emellertid alla koncentrera sig på den ”oblodiga fronten” där säden växte och smedjorna dånade. ”För första gången på tusen år” arbetade den ryske bonden för sig själv. Men ”när sovjetregeringen tar spannmål från bönderna till fixerade priser, ersätter den dem bara med papper”. Papperets värde var långt mindre än brödets, men regeringen hade ingenting annat att ge. Bönderna måste leverera spannmål till staten på kredit tills industrin var återuppbyggd. ”Skulle en enda mätt bonde kunna vägra att ge bröd åt en hungrig arbetare, om han vet att arbetaren betalar tillbaka i varor när han har blivit mätt?”¹

Lenin skulle snart få sitt svar. Bönderna skulle säga det inte med mjöl utan med kulor.

¹ *Ibid.*, 2:a uppl., del XXV, s. 46-62.

Den 25 mars varnade Lenin Moskva-sovjeten – som till största delen bestod av arbetare – för att Frankrike hetsade upp Polen mot Ryssland. Stora uppoffringar skulle krävas av arbetarna, ty ännu var det inte slut med hungern. ”Vi måste minnas att vi genomför en socialistisk revolution i ett land, där majoriteten består av bönder” – nyckeln till situationen i Sovjet då och för många årtionden framåt. Bönderna var ”fördärvade av kapitalismen” och trodde på ”den antikverade fria handeln, som de betraktade som sin heliga rättighet” – en inställning, påpekade han i ett politiskt sidosvep, som försvarades av SR och mensjeviker. Men det var sovjeternas plikt att göra slut på spekulanterna ”och övervinna kapitalismens gamla traditioner”. För att återuppbygga industrin behövdes borgerliga tekniker, och för att övervaka dessa tekniker behövdes en vakthund, ”Arbetarnas och böndernas inspektionskommission”.¹

Lenins tankar sysslade alltså med ekonomin, men inte ännu med en ny ekonomisk politik. Han trodde fortfarande, att han kunde få fram böndernas spannmål med hjälp av löften och böner eller med våld. Han funderade också på utrikespolitiken och formulerade en ledande princip: utrikeskommissarien Georgij Tjitjerin skulle utarbeta en sovjetisk fredsdeklaration. ”I denna text”, instruerade Lenin, ”måste det finnas ett förslag till direkta freds- och fredliga förhandlingar, utan att nämna några villkor. Utarbeta en alternativ text, som bekräftar alla tidigare förslag, men så att den inte förpliktar till något!”²

Lenin skapade nu en fiktion, Fjärran-Östern-republiken i östra Sibirien med huvudstaden Chita, som skulle fungera som ”buffert” (Lenins eget uttryck) mellan Japan och Sovjetryssland. Den 15 december 1919 hade Lenin gett revvojensovjeten i Omsk order att erövra kolgruvorna i Kuznetsbäckenet men att inte förfölja Koltjaks utmattade trupper längre; alla disponibla styrkor behövdes på andra fronter.³ Vissa ledande bolsjeviker opponerade sig mot ”buffertstaten”. De fruktade förmodligen, att den skulle bli ett exempel för de många nationella minoriteterna i Ryssland. Buffertstatens ”motståndare borde läxas upp ordentligt”, telegraferade Lenin till Trotskij den 19 december 1920.⁴ Lenin var bekymrad för spillrorna av Denikins armé, som kommenderades av baron Wrangel, och för möjligheten av ett polskt anfall. Han fann det föga klokt att ge sig i kast med en överlägsen japansk armé. ”Buffertstaten” var lämpligen kamouflerad för alla som valde att respektera denna tunna förklädnad.

För att stärka sovjetregimens militära makt överfördes män från den stora värnpliktiga arbetararmén – också ett kommunistiskt drag – till Röda armén. Stalin protesterade och anhöll hos Lenin om att få komma till Moskva för att försvara sina synpunkter. Lenin vägrade. Stalin, skrev han på baksidan av telegrammet, ”letar efter en ursäkt för att ställa till bråk. Överbefälhavaren hade alldeles rätt.” Först skulle spillrorna av Denikins armé besegras, sedan kunde man återgå till fredlig rutin.⁵ Men samtidigt överfördes hela divisioner av de stridande styrkorna till arbetsstyrkorna för att arbeta på järnvägarna, där stor förvirring rådde. Dessutom mobiliserade kommunistpartiet tusentals av sina medlemmar för samma uppgift.

Det allt överskuggande civila problemet återstod emellertid: de av kapitalisterna ”korrumpade” bönderna, som begärde skäligen ersättning för sina produkter. Den 3 januari 1920 hade sovnarkom efter röstning beslutat att där foder inte kunde erhållas till de av regeringen godtyckligt fastställda konfiskatoriska priserna, kunde statens uppköpare få betala marknadspriser. Lenin hade röstat emot detta förslag men förblivit i minoritet. Snart beklagade sig livsmedelskommissarien A. D. Tsurupa över att sovnarkoms beslut försvårade hans verksamhet, nu ville alla bönder sälja till marknadspriser. När Lenin fick se Tsurupas brev, skrev

¹ *Ibid.*, s. 65-70.

² *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 83.

³ *Ibid.*, s. 85.

⁴ *Ibid.*, s. 97.

⁵ *Ibid.*, s. 97-98.

han att det skulle vara ”otrevligt” att så snart ändra på sovarkoms beslut. Han föreslog att man skulle ”vänta en månad eller så och sedan ta saken under nytt övervägande”.¹ Under tiden måste emellertid uppköparna betala marknadspriser. En av dem bekände det för Lenin som bara log. Regeringen måste få foder åt arméns hästar och åt de hästar som släpade timmer från skogarna. Hästarna var de första effektiva antikommunisterna.

Krigskommissarien Leo Trotskij tillbragte vintern 1919-20 med att få ordning på transportsystemet som hotade att stjäla hela nationalekonomin. ”Transportsituationen på järnvägarna är katastrofal. Brödtransporterna till Moskva har upphört”, skrev Lenin. Han rekommenderade skoningslösa åtgärder: ”Minska den individuella brödransonen för de arbetare som inte transporterar arbetare! Höj den för transportarbetarna! Låt tusentals förgås, bara landet räddas!”² Trotskij åtog sig temporärt att sköta järnvägarna. Han studerade läget och kom till den slutsatsen att kommunismen måste godta åtgärder som tillät ekonomisk egen nytta och befrämjade personligt initiativ. I februari 1920 utvecklade han sina synpunkter för partiets centralkommitté i Moskva. Han fördömde det rådande systemet för spannmålsrekvisitioner, som bestraffade de bättre producenterna genom att ta mer av dem. Han fördömde den lika fördelningen av de knappa industriprodukterna utan hänsyn till levererade kvantiteter av jordbruksprodukter. Han föreslog att konsumtionsvarorna i stället för att ges åt byarna som sådana skulle delas ut åt de enskilda bönderna i proportion till det överskott som de levererade till staten. Trotskij ville sålunda skapa en legal byteshandel, och han talade också om att återupprätta en fri marknad där bönderna kunde handla. Han föreslog en skatt som ersättning för konfiskeringarna. Centralkommittén avvisade Trotskijs förslag med elva röster mot fyra.³ Lenin hade häftigt angripit dem.

Snart kom emellertid ett annat problem att uppta Kremls hela intresse: polackerna ryckte den 26 april 1920 in på sovjetiskt område. Bolsjevikerna var i krig igen, och den här gången med en främmande stat som stöddes av Frankrike och indirekt av England. Den polska armén avancerade snabbt. Kiev, Ukrainas huvudstad, erövrades den 8 maj.

De polska ledarna hade länge drömt om ett större Polen som omfattade Ukraina ända till Odessa och hela Litauen. Bolsjevismen erbjöd dem deras historiska tillfälle, trodde många polacker. Men när Koltjak inbillade sig vara på väg till Kreml, när Judenitj klappade på Petrograds portar, när Denikin undrade hurdan väder det var i Moskva, höll sig polackerna lugna. I stället för att slå till mot Ryssland, när det var som svagast, väntade de, tills alla de vita utom den svage Wrangel i det avlägsna soliga Kaukasien och på Krim hade besegrats av de röda. Då slog de till. Skälet till deras senfärdighet var fruktan för att hjälpa de vita till seger och sålunda bidra till återupprättandet av ett monarkistiskt och nationalistiskt Ryssland, som hävdade de tsaristiska kraven på de polska provinserna. När tsargeneralerna besegrades skingrades denna fruktan och polackerna ansåg sig kunna tillfredsställa sina expansionistiska strävanden.

Greve Aleksander Skrzynski, polsk utrikesminister 1922-23 och 1924-26, har klarlagt det polska politiska tänkesättet. ”Utan tvivel”, skriver han, ”skulle Denikin med största tacksamhet ha tagit emot polsk hjälp, men endast under förutsättning, vilket han knappast försökte dölja, att denna hjälp gavs i polackernas egenskap av Rysslands trogna undersåtar.”⁴

Lenin förstod, att polackerna fruktade en vit seger och skickade därför 1919 hemliga emissarier till marskalk Pilsudski, Polens ledare, för att förhandla. En inofficiell vapenvila

¹ *Ibid.*, s. 89.

² *The Letters of Lenin*, översatt och utg. av Elizabeth Hill och Doris Mudie, s. 457.

³ Leon Trotsky *My Life. An Attempt at an Autobiography*, New York, 1930, s. 464. [svensk översättning: [Mitt liv – försök till en självbiografi](#)]

⁴ Greve Aleksander Skrzynski, *Poland and Peace*, London 1923, s. 39.

slöts.¹ Detta hindrade inte polackerna från att ockupera Vilna den 19 april 1919 och Minsk den 8 augusti. Den 28 januari 1920 varnade Lenin, Trotskij och Tjitjerin polackerna för att inleda ”ett ansvarslöst, vansinnigt och brottsligt krig mot Sovjetryssland”. Samtidigt angav de klart och tydligt den rysk-polska och ukrainsk-polska gräns som Röda armén inte skulle överskrida.

Polen var i lika stort behov av fred som Ryssland. Herbert Hoovers amerikanska hjälporganisation (ARA) distribuerade från februari till augusti 1919 livsmedel för 50 miljoner dollar åt polackerna. 1920, medan Polen fortsatte med sina krigsförberedelser, ökades denna hjälp ytterligare. I januari 1920 inregistrerades 34 000 fall av tyfus i Polen. I juni 1920 bespade ARA 1 315 000 polska barn. ”För sex månader sedan”, sade Herbert Asquith i underhuset den 10 augusti 1920, ”hade vi där ett folk som led av hunger och sjukdomar, som, det är ingen överdrift, stod på randen av nationell bankrott. Det var under sådana omständigheter fälttåget inleddes – – – Det är ett rent aggressivt äventyr. Det är ett lättsinnigt företag.”

Polens eländiga tillstånd avskräckte inte Pilsudski. Det uppmuntrade Lenin. Sovjetregeringen, som väntade en polsk offensiv, inledde förhandlingar med Litauen den 31 mars 1920, vilka resulterade i ett fredsfördrag den 12 juli, och med Lettland, som slöt fred den 11 augusti. Kreml neutraliserade Polens potentiella bundsförvanter. Finland undertecknade den 14 augusti freden med Ryssland. Frankrikes ansträngningar att locka Ungern och Rumänien med i kriget mot Ryssland visade sig fruktlösa.²

Redan innan Polen hade gått till anfall såg Lenin den väntande invasionen som inledning till en europeisk revolution – och på den tiden var Europa världen. ”Kommunistrevolutionens seger i alla länder är oundviklig”, försäkrade han vid Moskva-sovjetets möte den 6 mars 1920 på första årsdagen av Kominterns grundande.³ I början hade de hoppats att slutet på världskriget skulle ge upphov till världsrevolutionen, sade han, ty då var arbetarna beväpnade. Ännu visste han inte, erkände han, vad det var som hade grusat deras förhoppningar; Moskvans upplysningar var fragmentariska och otillfredsställande. Men ändå betvivlade Lenin inte att andra internationalen, den moderata socialismen ”var död, och att arbetarmassorna i Tyskland, England och Frankrike skulle sluta sig till kommunisterna – – – Till och med bland de efterblivna arbetarskikten i länder som England har en förändring inträtt, och man kan säga att de gamla formerna av socialism är döda för alltid. Det övriga Europa rör sig inte mot revolutionen på samma sätt som vi, men i stort sett genomgår hela Europa samma process.”

Lenin kunde aldrig räkna ut varför det övriga Europa inte hade följt Rysslands maning till revolution. ”Opportunismen är huvudfienden”, skrev han i juli 1920⁴, mitt under polska kriget. Men han kunde varken definiera ”opportunism” eller ”reformism”. Han nöjde sig med att citera Ramsay MacDonald: ”Vi vet att allt detta tar slut, att det ordnar upp sig.” Lenins omedelbara kommentar lyder: ”Opportunismens rötter: mutandet av de högre skikten av arbetare”, varpå han nämnde summan. Men Lenin borde ha varit den förste att erkänna, att ”opportunism” och ”reformism” inte var subjektiva fenomen. ”Mutandet” innebar högre löner, betalade av en rikare och starkare kapitalist-klass som ville skapa en livlig hemmarknad och större socialt lugn. Det innebar dessutom arbetarklassens förhoppningar om att demokratiska metoder – rösträtt, större köpkraft, strejker skulle vara mera lönsamma än en våldsam revolution. Men så stor var Lenins kärlek till revolutionen att han inte kunde finna några förtjänster i ett alternativ. I februari 1920⁵ hånade han den österrikiske socialistledaren

¹ Detaljer hos Fischer, *The Soviets in World Affairs*, New York 1961, s. 166-169.

² *Ibid.*, s. 182-183.

³ Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXV, s. 71-77.

⁴ *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 113.

⁵ Lenin, a. a., del XXV, s. 37.

Otto Bauer för att han hade sagt att en ”expropriering av expropriatorerna” var ägnad att undergräva ett lands produktionsförmåga och därför utarmade massorna. Det var bättre, sade Bauer, att genomföra exproprieringen ”på ett ordnat och reglerat sätt” genom beskattning. Detta var för Lenin den mest upprörande form av kontrarevolution. Men om man i dag jämför den österrikiske arbetarens ekonomiska och politiska status med hans ryske kollegas, kan man undra vem som hade rätt, Lenin med sitt våld eller Bauer med sin ”revolution genom beskattning”. Lenin var den ryska historiens fånge. Ryssland hade aldrig känt till gradualism nerifrån. Där hade endast förekommit reformer uppifrån och revolutioner nerifrån. Detta kan vara den verkliga förklaringen till Lenins orubbliga förkärlek för revolution för att ett fast organiserat kommunistparti av professionella revolutionsmakare. Den egendomliga sanningen är att Lenin trots sin bildning var okunnig om den nationella historiens inverkan på revolutionens förlopp. Med hjälp av ett intellektuellt taskspeleri trollade han bort de sjuttitvå år av ekonomiskt framåtskridande i Central- och Västeuropa som hade förflutit sedan Marx och Engels gav ut det kommunistiska manifestet, och förklarade att revolutionen överallt var den enda vägen till frälsning. Marx förde Lenin på villovägar. Lenin var en extremistisk antingen-eller-människa bakom ogenomskinliga nationella fönster. Han insåg inte, att ju mer ekonomiskt utvecklat ett land var, desto mindre hade det att vinna och mer att förlora på en revolution.

Nu ville Lenin pröva sina teorier med bajonetten. Han skulle fälla de centraleuropeiska opportunisterna med den ryske soldatens gevärskolv. Polackerna hade ryckt långt in i Ukraina. Röda armén drev dem snabbt tillbaka, och i juni 1920 stod den vid den gamla polska gränsen. Spänningen var stor i det sovjetiska Moskva. Ett slag av den röda näven skulle kunna rasera den europeiska kapitalismens förvittrade murar.

Den 15 mars 1920 iscensatte en del tyska militärer Kappkuppen i Berlin. Den slogs snabbt ner med enorstrejck. De tyska kommunisterna fördubblade sin aktivitet. Lenin meddelade den 29 mars det ryska kommunistpartiets nionde kongress att allt utvecklade sig gynnsamt i Tyskland enligt känt mönster. Den misslyckade Kornilov-resningen i Petrograd i september 1917 hade utlöst bolsjevikrevolutionen den 7 november. Doktor Wolfgang Kapps kupp skulle få samma resultat. Han var ”säker på att den dag inte är avlägsen då vi tågar fram tillsammans med en tysk sovjetregering”.¹ Nödvändigheten var moder till hans förhoppningar. Förbiseendet av den nationella skillnaden hade gett upphov till hans illusioner. En av marxismens ledande principer, som Lenin ofta citerade, var de kapitalistiska ländernas ”ojämna utveckling”. Denna olikhet inverkar givetvis på möjligheterna till en antikapitalistisk revolution. Detta förbisåg Lenin. Polen var också färdigt för revolution, trodde Lenin. ”Den revolutionära rörelsen där växer i styrka”, meddelade han partikongressen den 29 mars.

När Röda armén sålunda hade drivit ut polackerna från Ukraina, röstade Lenin för energisk förföljning genom Polen mot Tyskland. Andra bolsjevikledare opponerade sig. Bland dem var Stalin. I en intervju i Charkov-tidningen *Kommunist* den 24 juni 1920 uttalade han sig om de militära svårigheter som väntade dem. ”Vi är i krig inte bara med polackerna”, förklarade han, ”utan med hela ententen, som har mobiliserat Tysklands, Österrikes, Ungerns och Rumäniens mörka krafter och som förser Polen med alla upptänkliga förnödenheter.” Därför, sade han, ”anser jag att den skrytsamma och skadliga självbelåtenhet som en del kamrater har visat, inte är på sin plats. Några av dem nöjer sig inte med de vunna framgångarna vid fronten utan ropar på en marsch mot Warszawa. Andra, som inte nöjer sig med att vi försvarar vår republik mot fientliga anfall, framhåller stolt att de inte kommer att nöja sig med mindre än 'ett rött, sovjetiskt Warszawa'.”² Stalin sade, att detta inte överensstämde med sovjetregeringens

¹ *Ibid.*, del XXV, s. 94-115.

² Stalin, *Sotjinenija*, del 4, s. 332-330.

politik. Men när han fick veta att det överensstämde med Lenins åsikter och avsikter, ställde han sig på herrens och mästarens sida.

Trotsky var av annan åsikt. Armén och landet var utmattade. Lenins chefsdelegat vid förhandlingarna med Polen 1919, polacken och kommunisten Julian Marchlevskij, ansåg att chanserna för en polsk revolution inte var stora. Karl Radek, som var född i Polen och expert på utrikespolitik, var lika pessimistisk. Tjekachefen Dzerzjinskij, som också var född polack, tvekade även han inför en rysk inmarsch i Polen. Men när Trotsky föreslog ett omedelbart avslutande av kriget mot polackerna, ”stöddes jag, så vitt jag minns, bara av Rykov. Alla de andra övertalades av Lenin under min frånvaro – – Beslutet blev att fortsätta offensiven.”¹

Varför gav Lenin order om den sovjetiska invasionen i Polen mot Trotskijs och Radeks veto? Alla tre var goda marxister och lika stora gynnare av världsrevolutionen, ingen av dem hade något emot våld. Lenin var lika medveten som Trotsky om det svåra läget i Ryssland. Efter sin vistelse i Berlin 1918 förstod Radek, att varken Tyskland eller Polen var moget för revolution. Trotsky hade alltid varit emot för tidiga revolutioner. Det var därför logiskt, att han motsatte sig att det lytta sovjetbarnet sammankopplades med ett polskt eller tyskt foster. Han motsatte sig en revolutionär framryckning i Polen av samma orsak som Lenin hade motsatt sig ett revolutionärt krig mot Tyskland under Brest-Litovsk-krisen. Tyskland och Polen var bara havande med revolutionen – och inte ens det var säkert. En invasion av Röda armén skulle därför troligen ge upphov till ett missfall snarare än till en normal förlossning.

Lenin avvisade emellertid Radeks upplysningar och Trotskijs tvivel. Han lät sig som vanligt ledas av behoven, inte av kunskapen. Revolutionen är ett hasardspel med det omöjliga. Lenin eftersträvade en utvidgning av den ryska revolutionen för att återuppliva dess anda och ge den en transfusion av högt utvecklad västerländsk teknologi och makt. Trotsky och Radek ansåg det oriktigt att använda armén till detta. Kanske en av skillnaderna mellan Lenin och dem var skillnaden mellan högste ledaren och alla andra. Statens överhuvud är någonting mer än en *primus inter pares*. Hans ansvar är unikt och fogar något unikt till hans psykologi: hela det nationella företagets öde beror på honom. En människa som inte hör till de allra högst uppsatta kan ge fritt utlopp åt sin skepticism. Mannen med den högsta makten kan inte unna sig lyxen av ett ”kanske”. Lenin måste ha haft på känn att den ryska revolutionens mäktiga röda flod hade torkat ut till en liten bäck, att bolsjevismen inte förmådde råda bot på böndernas kapitalistiska ”fördärv”. Endast en utländsk antikapitalistisk seger kunde komma till rätta med den ryska småborgerliga kapitalismen. Men säkert hade Trotsky och Radek samma pessimistiska uppfattning om socialismens utsikter inom en efterbliven bondenation. Skälet till deras olika uppfattningar om en revolution som utlöses av en invasion måste förmodligen sökas djupt i det undermedvetna. Ett krig mot Polen skulle bli populärt. Den berömde general Brusilov anmälde sig till tjänstgöring vid den sovjetiska generalstabens och utfärdade ett upprop till de forna tsarofficerarna att kämpa för fäderneslandet. Den ryska nationalismen flammade upp. Trotsky avskydde den. Lenin hade upptäckt en ny kraftkälla. Alla bolsjeviker trodde på styrkan, Lenin mer än de flesta. Han trodde på metoden att exportera revolutionen på baj onettspetsar.

Lenin tålde ingen opposition i denna fråga. Det var han som hade armén, och han avsåg att använda den. Han skulle lära Polen en läxa genom att sätta landet i brand, och elden skulle kanske sprida sig till Hamburg, Berlin och München – kanske ännu längre. Han hade läst Henri Barbusses *Le Feu* och dragit politiska slutsatser av den. Det första världskriget, som avskyddes av miljoner soldater hade, det var Lenin övertygad om, slitit sönder det kapitalistiska systemet. Om man stack håll på dess tomma kropp skulle det sjunka ihop och falla i den gapande graven. Han släppte loss Röda armén över Polen. Det röda artilleriets åska

¹ Trotsky, a.a. s. 457.

förebådade revolutionen. Det europeiska proletariatet skulle höra och handla, och sålunda rädda den ryska revolutionen från den hotande ekonomiska katastrofen. Lenin satte sin tillit till revolutionen. Trotskij var inte lika trosviss, han väntade sig inte att de inhemska problemen skulle lösas med utländsk hjälp i det ögonblicket och på det sättet. Han hade redan röstat för en ny ekonomisk politik. Stalin var inte trosviss alls. Redan den 19 augusti 1917 hade han skrivit i en tidningsledare: ”En gång sades det i Ryssland att socialismens ljus kommer från väster.” Men förhållandena hade förändrats. 1917 ”var det inte socialism och frigörelse som Västern exporterade till Ryssland utan snarare slaveri och kontrarevolution”.¹ De närmast följande åren tilltog hans fiendlighet mot västern.

Det var Lenin som avgick med segern. I Brest-Litovsk hade hans roll varit att hålla tillbaka. I Polen var det tvärtom.

En arme på omkring 150 000 man under befäl av general Michail Tuchatjevskij, ”en ung Napoleon”, tjugosju år gammal, skulle utföra huvudstöten väster ut från de historiska slätterna kring Smolensk. Mellan den 4 och 20 juli ryckte den fram 20 km om dagen, en väldig prestation under fotmarschens och den hästdragna trossens tid.

Lenin fick sin belöning. För första gången sedan november 1917 tycks det ryska folket ha gripits av ett slags entusiasm. ”Ge oss Warszawa!” klottrade man på plank och väggar. Kommunistiska ungdomar och ryska och ukrainska nationalister ropade på ”krig till ett segerrikt slut”.

Tuchatjevskijs snabba frammarsch slog polackerna med häpnad. ”På de polska militärerna”, skrev marskalk Pilsudski, ”gjorde denna marsch intrycket av ett väldigt kalejdoskop.” Den var, tillfogade han, ”som någonting oemotståndligt – – – Regeringen darrade”.² Utanför Warszawa, väntande på att darrandet skulle försäkra döden, befann sig Feliks Dzerzjinskij, Feliks Kon och Julian Marchlevskij, alla väl förtrogna med polska förhållanden. De bodde hos en katolsk präst. Från en närbelägen kulle kunde de se Warszawa, som de ämnade färga rött. Lenin hade utnämnt dem till ”den provisoriska polska revolutionära regeringen”.

En annan sovjetarmé, ledd av general A. I. Jegorov och innefattande den mustaschprydda general Semjon Budjonnyjs vilda kosacker, hade stött mot sydväst, in i polska Galizien. Politisk kommissarie vid denna armé var Josef Stalin.

Polen vacklade under den dubbla stöten. I Moskva jublade ryssarna liksom de där församlade utländska kommunisterna och man räknade dagligen de tillryggalagda kilometerna.

Det var emellertid en omständighet som lade sordin på glädjen och förbryllade Lenin: den uteblivna polska revolutionen. Bönderna på åkrarna och arbetarna i städerna (utom i det östliga Bialystok) tog emot ryssarna och ukrainarna med butter tystnad. Den enda känsla som sovjetarméerna tycktes väcka var polsk nationalism. Radek hade förutspått detta.

I en analys av sitt polska fälttåg som Tuchatjevskij den 7 och 10 februari 1923 gjorde inför militärakademien i Moskva, höll han med Lenin beträffande utsikterna till en europeisk revolution 1920. ”Hurdana var förhållandena inom det centraleuropeiska proletariatet? Var det berett på revolution? Kunde det, sporrat av den socialistiska framryckningen från öster som kom med frihet, ha hjälpt oss – – – Kunde Europa ha stärkt den socialistiska rörelsen genom en explosionsartad revolution i väster? Fakta besvarar denna fråga jakande – – – Det råder inget tvivel om att om vi hade segrat vid Weichsel skulle den revolutionära elden ha spritt sig till hela kontinenten – – – En export av revolutionen var möjlig. Det kapitalistiska

¹ Stalin, a.a., del 3, s. 234-235.

² Josef Pilsudski : *L' Année 1920*. Edition complète avec le texte de l'ouvrage de M. Toukhatchevski 'La Marche au-delà de la Vistule' et les notes critiques du Bureau Historique Militaire de Varsovie. Paris, 1920, s. 112-114.

Europa var skakat i grunden, och utan våra strategiska misstag, utan vårt nederlag på slagfältet, skulle kanske det polska fälttåget ha blivit den länk som band samman novemberrevolutionen 1917 med revolutionen i Västeuropa.”¹

Därpå drog Tuchatjevskij den ”viktigaste slutsatsen” av ”vårt fälttåg 1920: nederlaget berodde inte på politiken utan på strategin”.² Det stora strategiska misstaget, vidhöll han, begicks av sovjetarmén i sydväst som leddes av Jegorov och Budjonnyj under Stalins överbefäl. Medan Tuchatjevskij tog Warszawa ville denne, som redan var angelägen om att göra historia, inta Lwów och gå mot Österrike eller Tyskland. Men Tuchatjevskij hade ryckt fram för långt och för snabbt, och när han i början av augusti stod vid Weichsel höll polackerna stånd. Tuchatjevskij anhöll gång på gång om förstärkningar. Högkvarteret beordrade Jegorov och Budjonnyj att överge sina egna anfallsmål och stöda Tuchatjevskij. De lyssnade inte. Trotskij klandrar öppet Stalin.³ Tuchatjevskij nöjer sig med att nämna arméns nummer.

Poliskt försvar vid Miłosna, vid Warszawa, augusti 1920 (slaget om Warszawa ägde rum 12-25 augusti 1920)

Tuchatjevskij gjorde helt om och drog sig tillbaka till Ryssland. Jegorov och Budjonnyj tågade också tillbaka till hemlandet. Lenins allvarligaste försök att tända revolutionens eld i Centraleuropa slutade med ett fullständigt misslyckande.

I sin återblick 1923 sade Tuchatjevskij, att den polska bourgeoisin och intelligentsian hade slutit upp bakom sin regering och skänkt den ny stabilitet genom att hindra arbetarna från att resa sig. Men i sin egenskap av soldat bagatelliserade han den sociala faktorn och underströk den strategiska. Lenin, nederlagets upphovsman, fäste uppmärksamheten vid frågans politiska aspekter och klandrade sig själv. Trotskij skriver: ”Lenin förstod naturligtvis bättre än någon annan betydelsen av sitt 'Warszawa-misstag' och återvände ofta till det i ord och tankar”.⁴

¹ *Ibid.*, s. 230-232.

² *Ibid.*, s. 254.

³ Trotskij, a.a., s. 458.

⁴ *Ibid.*, s. 459.

Trotsky citerade inte Lenins ord, men det gjorde Clara Zetkin. När denna prominenta tyska kommunist 1920 träffade Lenin, inte för första gången, talade han öppet med henne om den katastrof som hade drabbat hans revolutionspolitik med bajonett och sabel. Hon nedtecknade hans ord och publicerade dem i Ryssland och annorstädes efter hans död.

Lenin hade gått på besök till henne när hon var sjuk. ”Liksom så många som på den tiden kom från Västern till Moskva”, skriver kamrat Zetkin i sina minnen¹, ”måste jag betala min tribut åt de förändrade levnadsförhållandena och inta sjuksängen. Lenin besökte mig. Oroligt, som den ömmaste mor, frågade han, om jag fick ordentlig vård och näring, god läkarvård etc. och om jag önskade någonting. Bakom honom såg jag kamrat Krupskajas vänliga ansikte. Lenin betvivlade mina ord, när jag sade att allt var bra. Speciellt var han upprörd över att jag bodde på fjärde våningen i ett sovjethus som visserligen hade hiss, men den fungerade sällan. 'Precis som Kautskys anhängares vilja och förmåga till revolution', sade han ironiskt. Snart övergick samtalet till politiken.”

De talade om Polen. Hon berättade hur ”den frost som följde på Röda arméns reträtt från Polen hade kvävt tillväxten av den revolutionära blomman som sköt upp i våra tankar när sovjettrupperna efter en djärv och snabb framryckning hade nått Warszawa”. Hon berättade om den upphetsning som rådde bland de tyska kommunisterna, när sovjetsoldaterna ”i eländiga, gamla och trasiga uniformer eller civila kläder, i bastskor eller slitna stövlar sporrade sina små och livliga hästar ända fram till tyska gränsen”, och hur de tyska borgarna och småborgarna ”med sina reformistiska medlöpare av arbetarklassen” iakttog händelseutvecklingen ”nästan belåtet” därför att Polen, ”arvfienden” blev slagen, men samtidigt ”halvt skräckslaget” för att Röda armén närmade sig.

Lenin lyssnade, och ”satt sedan tyst några minuter”, försjunken i tankar. ”Ja”, sade han till slut, ”så gick det i Polen, och kanske det måste ske. Ni känner givetvis till alla de bidragande faktorerna, att vår oförfärdiga tappra och djärva förtrupp varken hade reserver av trupper eller ammunition och att den inte ens hade tillräckligt med hårt bröd. Den måste rekvirera bröd och andra förnödenheter av de polska bönderna och medelklassen. Och i Röda armén såg polackerna fiender, inte bröder och befriare. De kände, tänkte och handlade inte som revolutionärer utan som nationalisterna och imperialisterna. Revolutionen i Polen, som vi räknade med, bröt aldrig ut. Bönderna och arbetarna, som hade förts bakom ljuset av Pilsudskis och Daszynskis anhängare, försvarade sina klassfiender, lät våra tappra röda soldater svälta, lade sig i bakhåll för dem och piskade dem till döds.”

Lenin fortsatte med att prisa Budjonnyj, ”världens mest lysande kavallerianförare”. Men: ”Hur framstående Budjonnyj och andra revolutionära ledare än var, kunde det inte uppväga våra tekniska och militära brister, ännu mindre våra politiska felberäkningar – hoppet om en revolution i Polen. Radek förutsåg utgången. Han varnade oss. Jag var mycket förbittrad på honom och beskyllde honom för 'defaitism'. Men i huvudsak hade han rätt. Han känner till förhållandena utanför Ryssland, i synnerhet i Centraleuropa, bättre än vi, och han är begåvad. Vi har stor nytta av honom. Vi försonades för inte så länge sedan under ett långt politiskt telefonsamtal mitt i natten eller snarare på morgonsidan.”

Det var rena fantasier att vänta sig att Tuchatjevskijs och Budjonnyjs arméer med en sammanlagd styrka på mindre än hundratusen man i slutet av den ryska offensiven, i militära och civila paltor och med bastskor, med otillräcklig ammunition, utan reserver och beroende av livsmedelsrekvisitioner av fientligt sinnade bönder, kunde ha besegrat och behärskat tolv miljoner rasande fiender i sin fulla kraft. I Polen skulle de ha blivit utsatta för beslutsamt väpnat motstånd. I Tyskland skulle man ha skrattat åt dem. Det var betecknande att Lenin

¹ Clara Zetkin, *Erinnerungen an Lenin*, Wien och Berlin 1929. [sv. övers. på marxistarkivet: [Minnen av Lenin](#)]

talade om Budjonnyj men aldrig nämnde Tuchatjevskij, det polska fälttågets hjälte. Detta berodde på att kavalleriet, enligt vad Moskva trodde, skulle föra revolutionen till Tyskland med sina kosacksablar. En liten del av tyska armén kunde ha slagit Budjonnyj tillbaka. I själva verket drog Pilsudski bort alla de styrkor som var insatta mot Budjonnyj och Jegorov och kastade dem vid Warszawa mot Tuchatjevskij. Tuchatjevskij hade en lysande intelligens, stor organisationsförmåga, ädel hållning och stor charm (trots sin struma). Han kunde charmera både en dam och en armé, och han var sovjetungdomens hjälte. (Ingen av dessa egenskaper garanterade långt liv under det stalinistiska 1930-talet.) I sitt liktal över det polska fälttåget 1923 försökte han visa, varför han hade misslyckats. Som militär letade han efter militära misstag, och dem fann han hos andra, i det han ignorerade sina egna. Han hade vid mitten av augusti förirrat sig för långt åt norr och väster i riktning mot polska korridoren och Danzig i stället för att gå rakt på Warszawa. Vad den polska revolutionen beträffar, var den en trosartikel. Arbetare som förväntas göra revolution, gör det också, om de inte hindras av sina borgerliga herrar och opportunistiska ledare. Tuchatjevskij undersökte aldrig denna diskutabla ”sanning”. Fast fakta har talat emot den snart ett halvsekel, förblir den en dogm, och en dogm som demagogerna älskar att dra fram vid lämpliga tillfällen.

Lenin var däremot politiker, och han sökte det politiska felet. Det var, sade han ”vår politiska felberäkning – hoppet om en revolution i Polen”. Ett krig som fördes för att uppfylla en förhoppning, född av en på okunnighet stödd doktrin. De polska ”arbetarna och bönderna”, sade Lenin till Clara Zetkin, ”fördes bakom ljuset av Pilsudski och Daszynski och försvarade sin klassfiende”. Första världskriget borde ha lärt Lenin att arbetare och bönder försvarar sitt land, vilken klass de än tillhör. Men det kommunistiska manifestet av 1848 hade förkunnat: ”Arbetarna har inte något fosterland.” Därför begick de en synd, när de försvarade sitt land 1920. Hur de blev ”förda bakom ljuset” har aldrig någon förklarat. Hade Lenin så snart glömt den häftiga polska nationalismen och det rysshät som uppstod efter Polens tre delningar? (Det skulle bli en till – med sovjetisk hjälp.) Han kände givetvis till fakta, det visade han när han vid ett möte den 2 oktober 1920 förklarade det ryska nederlaget vid Warszawa med ”den patriotiska vågen” i staden, som gav de polska trupperna nytt mod.¹

Ursäkten att Lenin betraktade revolutionerna i Polen och sedan i Tyskland som oundgängliga för den ryska revolutionens fortbestånd är ohållbar. En revolution i Polen skulle bara ha gett nöden ny spridning. En revolution i Tyskland (som var mycket osannolik) skulle ha lett till fransk och brittisk militär intervention och invecklat Ryssland i ett krig i stor skala.

Sovjetinvasionen i Polen kan alltså betecknas som en ”felberäkning” – som ju också Lenin själv kallar den – som ett misstag och ett monumentalt sådant. Få statsmän dör utan sådana plumpar i sina protokoll. Lenins är intressant därför att den beror på hans schematiska uppfattning om världshändelserna, på doktrinens opålitlighet som politisk vägledare, på slaveri under en dogm. Han begick sin blunder, därför att han ansåg sin ideologi immun mot sådant. Han överskattade revolutionens lockelse och felbedömde sålunda läget i dess helhet. Ryssland var för svagt för erövringar och saknade en idé som kunde segra trots otillräckliga krafter.

Kriget i Polen hade fått baron Wrangel, som förde befälet över spillrorna av Denikins armé, att rycka in i norra Kaukasien och Ukraina. Politbyrån delade därför fronten i två avsnitt, ett mot polackerna och ett mot Wrangel. När Stalin fick denna order, telegraferade han från Ukraina: ”Fått er order angående frontens delning, politbyrån borde inte befatta sig med småsaker. Jag kan verka vid fronten högst två veckor till. Jag behöver vila. Finn en ersättare! — — — Vad beträffar centralkommitténs benägenhet för fred med Polen, kan man inte undgå att se att vår diplomati ibland lyckas mycket bra med att omintetgöra resultaten av våra militära segrar.”

¹ Lenin, a.a. 2:a uppl., del XXV, s. 399.

Lenin replikerade: ”Jag förstår inte riktigt varför ni är missnöjd med delningen av fronten. Ge oss era skäl! – – Vår diplomati leds av centralkommittén och kommer alltid att omintetgöra våra segrar, om inte faran från Wrangel ger upphov till vankelmod inom centralkommittén. Från Kuban och Don får vi oroande, rent av förtvivlade telegram om upprorsrörelsens tillväxt. De insisterar på att Wrangels likvidering bör påskyndas. Lenin.”¹

Lenins hövliga uttryckssätt dolde endast nödtorftigt hans irritation. Denna telegramväxling visade dessutom Moskvas obeslutsamhet och tudelade politik i början av augusti 1920. Stalin var emot fred med Polen. Detsamma gällde många ledande politiker i huvudstaden. Alla inblandade, också Lenin, var av allt att döma så optimistiska efter de inledande militära segrarna i Polen, att de trodde att de hade vunnit kriget och kunde diktera en förödmjukande fred. Om Polen inte gick med på villkoren planerade Moskva ett vinterfälttåg då de frusna polska kärren och mindre vattendragen inte längre skulle hindra framryckningen. A andra sidan kunde – som man ser av Lenins telegram till Stalin resningarna i Kuban- och Don-områdena göra honom och hans medarbetare benägna för att överge tanken på en revolution i Polen och förhandla om en billig fred.

I själva verket hade Lev Kamenev och Leonid Krassin, som redan under Tuchatjevskijs marsch mot Warszawa var i London för handelsförhandlingar, börjat förhandla om fred med England som medlare. Det var dessa samtal som Stalin opponerade sig mot i sitt telegram till Lenin. (Kommunistpartiets politbyrå bestod av Kamenev, partisekreteraren Krestinskij, Lenin, Stalin och Trotskij. Bucharin, Kalinin och Zinovjev var ”kandidater”, dvs. alternerande medlemmar.)

Storbritannien, den inflytelserikaste makten inom världsdiplomatin, försökte spela en roll i den rysk-polska konflikten. Den brittiske utrikesministern och tidigare vicekungen av Indien lord Curzon, en oförsonlig fiende till såväl ett svart som ett rött Ryssland, varnade i en not av den 12 juli Sovjetryssland för att gå över den så kallade Curzonlinjen, som hade dragits upp av de allierades högsta råd den 8 december 1919. Den utgjorde gräns mellan Polen och Ryssland och löpte från Grodno genom Bialystok till Brest-Litovsk och sedan söder ut längs Bug. Tuchatjevskij gick över den. Bland de engelska arbetarna förekom agitation till förmån för Ryssland, och under Ernest Bevins ledning vägrade hamnarbetarna att lasta ammunition för polackerna. (Tjeckoslovakiska transportarbetare motsatte sig också transiteringen av krigsmateriel från Frankrike till Polen.)

Lev Kamenev överlämnade de ryska fredsvillkoren åt Lloyd George. Han utelämnade emellertid med flit ett av dessa villkor: att en arbetarmilis på 200 000 man skulle ställas upp i Polen. Brittiska regeringen rådde telegrafiskt den polska att acceptera. Polackerna kämpade vidare. Fransmännen rasade.

De sovjetiska villkoren var sådana som en segerrik makt dikterar för en besegrad fiende. Lenin offentliggjorde dem i en deklARATION som antogs av VTSIK den 25 september. Den polska armén skulle minskas till 60 000 man; dess krigsindustrier skulle ”demobiliseras”; vapen som inte behövdes för armén och milisen skulle överlämnas åt Ryssland; järnvägen Volkovysk–Graiewo skulle överlåtas åt Ryssland. Dessutom skulle en folkomröstning äga rum i östra Galizien (till stor del bebott av rutener, släktingar till ukrainarna) och denna skulle ske ”enligt sovjetiska principer, det vill säga så att arbetarna röstade”.² Polen skulle med andra ord förvandlas till en satellit.

När VTSIK:s deklARATION i slutet av september offentliggjordes hade läget i Polen förändrats till Rysslands nackdel och hotet från Wrangel kvarstod. Lenin stod alltså inför alternativet att

¹ *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 115-116.

² *Ibid.*, s. 123-136.

utkämpa ett vinterfälttåg i Polen eller böja sig för realiteterna. Han avstod från de fredsvillkor som hade framlagts i augusti och beviljade polackerna en ny gräns mot Ryssland öster om Curzonlinjen – alltså fördelaktigare än den som hade fastställts av det allierade högsta rådet – samt gick med på att folkomröstningen i östra Galizien skulle ske ”enligt gängse borgerligt-demokratiska principer”.

Deklarationen konstaterade vidare att Sovjetryssland i och med dessa nya förslag hade gjort allt som var möjligt och nödvändigt för att trygga freden. Ett negativt svar skulle, skrev Lenin, innebära ”att Polen, troligen under påtryckningar från Frankrike och andra ententemakter, hade beslutat sig för ett vinterfälttåg”. Därför krävde sovjetregeringen att VTSIK:s villkor skulle accepteras inom tio dagar. Ett längre uppskov ”avgjorde frågan om vinterfälttåget”.

Polen accepterade den 5 oktober – den tionde dagen. Det slutliga fredsfördraget undertecknades i Riga den 18 mars 1921.

Dagen innan VTSIK:s deklARATION utarbetades talade Lenin till kommunistpartiets allryska konferens. Läget var svårt, ”men det innebar inte på något vis ett klart nederlag för oss”, påstod han. ”Polen kan inte besegra oss, eftersom vi inte var och inte är långt från seger.” Sovjetarmén höll fortfarande betydande polska områden besatta. Dessutom hade den ryska marschen mot Warszawa skakat Europa, speciellt England, där Labours intervention mot den brittiska hjälpen till Polen i själva verket hade gett upphov till en ”delad makt”, som i Ryssland under Kerenskij: ”Enligt välinformerade personers utsago betraktar sig de brittiska mensjevikerna redan som en regering och bereder sig att i en nära framtid inta bourgeois plats. Detta är ett nytt steg i den brittiska proletära revolutionens allmänna utveckling.” Händelserna i England hade haft en oerhörd inverkan på världens arbetarrörelse, i synnerhet i Frankrike. Det skulle snart bli klart, tillfogade Lenin, om Ryssland blev tvingat till ett vinterfälttåg i Polen; men om så blev fallet, ”kommer vi utan tvivel att segra, hur trötta och utmattade vi än är”.¹

VTSIK:s deklARATION visade Lenins taktik som allvarlig statsman. Partikonferensen hörde propagandisten som, lättsinnigt förlitande sig på ”välinformerade personer”, meddelade att de brittiska ”mensjevikerna öppnade vägen till bolsjevikrevolutionen för de brittiska arbetarmassorna”. Lenin såg världen genom förvrängande ryska glasögon. Önsketänkandet födde misstaget, erfarenheterna från Ryssland gav upphov till hans falska profetior.

Lenins krav på en invasion i Polen var ett led i en storslagen plan. ”Om Polen hade blivit en sovjetmakt”, sade han i ett tal den 2 oktober 1920², ”om arbetarna i Warszawa hade fått den hjälp från Ryssland som de väntade och välkomnade, skulle Versaillesfreden ha rivits upp, och hela det internationella system som hade byggts upp efter segern över Tyskland skulle ha brutit samman. Då skulle Frankrike inte ha haft en buffert mellan Tyskland och Sovjetunionen – – – Om Röda armén några få dagar hade fortsatt sin segerrika framryckning, skulle inte bara Warszawa ha tagits (det var dock mindre viktigt); Versailles-freden skulle också ha rivits upp.”³ Detta, sade Lenin, skulle ha visat tyskarna, att bolsjevikerna var deras allierade, ”att sovjetrepubliken i sin kamp för fortbestånd var den enda kraft i världen som bekämpade imperialismen – och imperialism betyder nu alliansen mellan Frankrike, England och USA”. Hur som helst var Frankrike nu ”på väg mot bankrutt”, och till och med de gamla brittiska arbetsledarna, ”som tidigare motsatte sig proletariatets diktatur, har nu gått över på vår sida”. Röda arméns framryckning hotade hela den kapitalistiska byggnaden.

¹ Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXV, s. 377-380.

² *Ibid.*, s. 398-408.

³ *Ibid.*, s. 402.

Lenin hade varnats inte bara av Radek och Trotskij utan också av den tyske kommunistledaren Paul Levi. Angelika Balabanov inbjöd Lenin och Levi till sin bostad i Moskva. Lenin hade knappt satt sig förrän han ställde den fråga som upptog hans tankar: ”Hur snart efter de segerrika ryska truppernas intåg i Warszawa kommer revolutionen att bryta ut i Tyskland?” – ”Inom tre månader”, svarade Levi, ”eller tre veckor, eller kanske inte alls.”¹ Lenin ruskade på huvudet, reste sig och gick. Han ville inte låta någonting hindra sig från att ge historiens ruletthjul en mäktig impuls.

Lenins grandiosa fantasiskapelse bröt samman vid Weichsels stränder. Han dolde det inte. ”Besvikelsen är för stor”, sade han vid en konferens mellan kommunistiska partifunktionärer i Moskva den 9 oktober – fyra dagar efter att Polen hade accepterat de mildrade fredsvillkoren. ”Sex veckor har redan gått från det ögonblick vi inledde reträtten, och vi retirerar fortfarande.” Men han sökte och fann ljuspunkter: regeringen hade avtvingat bönderna mer spannmål än året förut. (Inte så märkligt: regeringen kontrollerade ett större område efter Denikins och Koltjaks fall.) ”Polen genomgår en svår kris, ekonomiskt är Polen ännu värre tilltygat än vi.” Genom att underteckna freden ”vinner vi tid och kan använda den till att stärka vår armé”. Och vidare: ”Vid fronten mot Wrangel är styrkebalansen till vår förmån – – I Fjärran Östern är situationen den att Japan måste dra sig ur spelet, därför att det inte kan genomföra ett vinterfälttåg. Detta stärker oss. För ögonblicket befinner sig en amerikansk miljardär (Washington B. Vanderlip) i Moskva för att underhandla med oss om en koncession på Kamtjatka. Genom att bevilja denna koncession försämrar vi förhållandet mellan Japan och USA.”

Mot dessa fördelaktiga faktorer nämnde Lenin att förhållandena i Turkestan och Kaukasien var ”mera komplicerade”. Turkarna höll på att rycka in i Armenien med avsikt att erövra Batum vid Svarta havet och oljestaden Baku vid Kaspiska havet. För det andra kunde Kreml i ett ögonblick av nederlag inte utnyttja meningsskiljaktigheterna mellan England och Frankrike. För det tredje ”kan jag inte i detalj säga, hur väl beväpnad vår armé är. Nyss led vi brist på patroner, men nu är svårigheterna mindre”. Han litade varken på polackerna eller fransmännen. ”Utan tvivel kommer polackerna att använda vapenvilan till att samla krafter – – Vi måste göra detsamma.”

I en avslutning om tre meningar gjorde Lenin slut på illusionen att bolsjevismens framträdande hade inlett en ny era av öppen diplomati. ”Så länge det finns krig”, sade han, ”måste det finnas en hemlig diplomati som ett vapen i kriget. Vi kan inte avstå från den. Bedömandet av en sådan diplomati beror på hur man bedömer kriget.”²

Lev Kamenev bedrev hemlig diplomati med brittiska regeringen. Lenin skickade ett kodtelegram till honom: ”Att vi har väckt arbetarna – det är ingen liten framgång.”³ En klen tröst för det stora nederlaget i Polen.

Generalen baron Pjotr Wrangel återstod. Han förde befälet över 75 000 man vältutrustade trupper. Bolsjevikerna stod emot honom med 150 000 man. Efter den polsk-ryska vapenvilan i oktober gick Röda armén till anfall mot honom i Ukraina. Deras ledare var optimistiska. Lenin läste deras rapporter och telegraferade: ”Jag fruktar [er] överdrivna optimism. Minns att det är nödvändigt att till varje pris rycka in på Krim i hämlarna på fienden! Förbered er grundligare, kontrollera att alla överskeppningsmöjligheter för erövringen av Krim har studerats!”⁴ Åtta dagar senare, den 24 oktober 1920, påpekade Lenin återigen: ”Wrangel drar tydligen tillbaka sina trupper.” Detta var skälet till optimismen. Lenin misstänkte att Wrangel ”redan

¹ Angelika Balabanov, *Lenin*, s. 89.

² *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 129-132.

³ *Ibid.*, s. 119.

⁴ Lenin, a.a., 4:e uppl., del 35, s. 392.

sökte en tillflykt på Krim”. Han krävde en kavalleriattack, som förhindrade detta.¹ Lenins misstankar var grundade: Wrangel drog sig från Ukraina till Krim och stängde flaskhalsen genom att befästa Perekopnaset, som på sina ställen var bara några hundra meter brett. Röda armén fann inte några vadvägar och gick till frontalt angrepp. De vita hade byggt linje efter linje med skyttegravar. Många anfallsvågor gick fram på det smala näset bara för att slås ner. Nya vågor följde som använde likhögar som betäckning. Det var den blodigaste striden under ryska inbördeskriget – de vitas sista kraftyttring. Den 12 november embarkerade Wrangel och hans återstående anhängare på sina fartyg, allierade och ryska, och seglade mot Konstantinopel – och evig landsflykt.

Japanerna befann sig fortfarande i den ryska Fjärran Östern, men de förblev passiva. Till slut hade bolsjevikerna fått fred och kunde ägna sig åt sina otaliga problem.

Lästips – mer om kriget mellan Polen och Sovjetryssland

Pierre Broué, *Trotskyj – En biografi* (kapitel 16, ”Den militära ledaren”)

E H Carr: [Kommunistiska internationalen 1920-22](#) (kapitlet ”Reträtt i Komintern”)

Isaac Deutscher: [Den väpnade profeten](#) (kapitel 13, ”Revolution och erövring”)

L Trotskyj: [Mitt liv](#) (kapitel 37, ”Meningsskiljaktigheter om krigsstrategin”)

¹ *Ibid.*, s. 395.